

(ע"ב) 'סבר אביי למימר חטא בפני עצמו ועשה בפ"ע היכי דמי, דיתבי בשני מקומות וקא מורו בתרי איסורי. אמר ליה רבא: אטו שני מקומות גורמיין...' – סברת אביי צריכה באור, כיון

שהורו בשני איסורים, מה לי מקום אחד מה לי שני מקומות.

ויש לפרש מה שאמר אביי 'וקא מורו בתרי איסורי' הכוונה 'או דקא מורו בתרי איסורי'. ודעתו היתה [שלא כהנחת הגמרא דלעיל, כנ"ל] שלא נאמר דין 'מתכפר עם הצבור' אלא כשידע בהוראת ב"ד ואזי הוראתם חלה גם עליו כמו על כל ישראל, ואין כאן 'הורה לעצמו'. אבל אם היה במקום אחר או שהורה באיסור אחר – כיון שלא ידע מהוראתם, חייב בפני עצמו. ואכן כך מפורש הדבר לגרסת התוס' 'דיתבי בשני מקומות וקא מורו בחד איסורא'.

ורבא אמר שאין הדבר תלוי כלל במקומות, אלא באיסור אחד לעולם מתכפר עם הצבור [ואפילו בשני מיני חלב – נחשב כאיסור אחד]. ואין דין 'עשה בפני עצמו' אלא בשני איסורים, והרי בשני איסורים אין כלל נפקותא במקומות (עפ"י חזו"א טו, ג).

[יתכן שהלכו בזה לשיטתם ביבמות יד. שלדברי אביי אין איסור 'לא תתגדדו' – לא תעשו אגודות אגודות' בשני בתים דינים בשני מקומות אלא במקום אחד, שסובר שהוראת ב"ד מעיקרא אינה חלה במקום האחר שיש שם ב"ד המורה ובא. ועל כן הכהן המופלא, אינו נחשב תולה בב"ד שבמקום האחר. ורבא אינו סובר חילוק מקומות, והוצרך לחלק שם באופן אחר. ואמנם לא דמי ממש, שהרי כאן מדובר בב"ד הגדול שהוראתם הוראה לכל ישראל, ומ"מ לאביי כיון שלא הגיעה ההוראה למקומו, נחשב כאילו אין שם הוראה].

ז'אילו משיח בעבודת כוכבים לא קתני, מתניתין מני רבי היא דתניא משיח בעבודת כוכבים – רבי אומר: בשגגת מעשה... ותסברא...' – נראה שדיוק הגמרא מתייחס לשתי המשניות; הן לדין העלם דבר עם שגגת מעשה, הן לדין קיום מקצת וביטול מקצת האמור קודם לכן [ולכך לא דייקו שם, שהמתין לכאן לדון בשניהם]. ומשתיהן דייק שתנא דידן סובר שמשיח בעכו"ם חייב בשגגת מעשה גרידא, וממילא אין חילוק בין מקצת לכל הגוף, שאין זה שייך אלא לענין שם 'הוראה'.

ודחו להוכיח מהמשנה הבאה שאין לדייק כן, שהרי לענין זדונו כרת ושגגתו חטאת ודאי אין חילוק בין עכו"ם לשאר מצוות.

דף ח

'משיח מנלן – לאשמת העם הרי משיח כצבור. נשיא – יליף מצות מצות...' – אין להקשות מדוע דרשו כהן משיח מלאשמת העם ולא מאותה גזרה שוה שדרשו נשיא, מצות מצות מציבור – כי ודאי עדיף ללמוד מן הכתוב המפורש באותה פרשה שאשמת משיח כאשמת העם, מללמוד ממקום אחר. ועוד, אין שייך להקשות כן שהרי אין אדם דן גזרה שוה מעצמו אלא אם כן קבלה מרבו, ושמא למדו בהדיא 'מצות מצות' רק בנשיא ולא במשיח (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"א שנא).

'לפי שמצינו שחלק הכתוב בין רבים ליחידים, רבים בסייף וממונן אבד, יחידים בסקילה וממונן פלט, יכול נחלוק בקרבנותיהם...' – כי עלה על הדעת לומר שהסיבה שחלוקים בממונם היא תוצאה ממה שחלוקים במיתתם [כלשון שאמרו במקום אחר 'יחידים בסקילה לפי כן ממונן פלט, מרובין בסייף לפי כן ממונן אבד'], וכיון שמצינו ששינוי המיתה עושה חילוק בדין הממונן, כמו כן יש לו לעשות חילוק בקרבנותיהם (עפ"י אור לציון יבמות ט. וע"ע ברש"י סנהדרין קיא: מתוך שהחמרת על היחידים במיתתו, הקלת עליו בממונו, ע"ש במרגליות הים ובמש"כ שם).

'... הא חלק הוה אמינא נחלוך, מאי נייתי, נייתי פר – צבור בשאר מצות הוא דמייתו... – ואין לנו לבדות מלבנו מין קרבן חדש שלא מצאנוהו כלל קרב על עוון כזה, כגון עגל וכבש – שלענין זה הרי אלו כשאר חיות שאינן קרבות על המזבח (עפ"י ריטב"א ביבמות ותורא"ש).

ואמרי לה כדי' – כדי' – חנם, ריק [כמו 'לא שדי אינש זוזי בכדי'], כלומר שלא נזכר שם אומרו אלא נאמר בסתמא (עפ"י רש"י גטין פה: ד"ה ולורכיה. ויש שהבינו בכונת רש"י ש'כדי' – שם חכם, אולם המעיין ברש"י יוכיח שכונתו הפוכה – ללא שם חכם. וכן מפורש בדברי כמה ראשונים. ע' בפירוט במצוין ביוסף דעת ריש ב"מ).

'איזו היא מצוה שהיא בדיבורו של הקב"ה וצוה ע"י משה, הוי אומר זו עבודת כוכבים, דתנא דבי ר' ישמעאל 'אנכי' ולא יהיה לך' מפני הגבורה שמענום' – ע' במובא במכות כד.

(ע"ב) 'איזו היא מצוה שהיא נאמרה בתחלה, הוי אומר זו עבודת כוכבים. והא אמר מר עשר מצות נצטוו ישראל במרה?... – לפרוש רש"י קשה מדוע לא הקשו ממצות החדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שניתנה לישראל, וכן משבת שניתנה ברדפידים?

ופרש בספר באר שבע שהכונה על הציווי הראשון שנצטוו בו האדם, ותנא זה סובר שויצו שנאמר גבי אדם הראשון, הוא ציווי על עבודה זרה (כדאיתא בסנהדרין נ:). ועיקר הוכחת תנא דבי רבי ישמעאל היא מן הלשון 'אשר צוה ה' והלאה... – מכך שהזהירה תורה בלשון ציווי, וגם בע"ז נאמר ויצו. ועל כך הקשה, מנין שאשר צוה קאי על הציווי הראשון לאדם, שמא על ציווי שנצטוו במרה [שהרי דרשו (שם) זאת מכאשר צוך – במרה] (חדושי הנצי"ב. וע"ע הגהות מהר"ץ חיות; משך חכמה ברכה לג, ד"ה ולפי).

'אין מביאין אשם תלוי על עשה ועל לא תעשה שבמקדש' – מפשטות לשון המשנה נראה שיש חיוב 'עשה' על כל יחיד ויחיד כשהוא טמא ונמצא במקדש, לצאת משם [וכמו שנראה מדברי הרמב"ם בספר המצוות עשה לא]. שהרי לא פטרוהו אלא מ'אשם תלוי' – הא חיוב עשה יש לו, שאל"כ הלא אין שייך כלל לחייב חיוב כלשהו על דבר שאינו מוזהר בו.

הנחה זו סותרת לכאורה למשמעות הפשוטה בדברי רס"ג (בספר המצוות) שמצות שילוח טמאים מוטלת על הציבור ועל בית דין ואיננה מצוה פרטית, וכמשמעות הכתובים בסדר נשא. ולפי דבריו צריך לכאורה לדחוק ש'עשה' שנקטו כאן – לאו דוקא.

אך נראה שגם אם המצוה מוטלת על ב"ד ועל הציבור, אעפ"כ כל אדם על עצמו נידון כמו ב"ד, שהרי זה שחייבה תורה את הציבור והב"ד הוא מפני שהם השולטים, ולהם הכח והיכולת להשגיח ולכפות את העם לעשות כתורה, אם כן כל אדם לגבי עצמו יש לו כח ב"ד, שהרי הוא השליט על עצמו לענין זה שיכול לטהר את המחנה מטומאת עצמו (עפ"י קהלות יעקב ח).

'אין חייבין על שמיעת קול ועל ביטוי שפתים... – על באור משנה זו, ע' אריכות רבה בשו"ת שרידי אש ח"א עמ' ססד (וע' גם בחדושי הנצי"ב כאן). וזו לשונו בסוף דבריו:

'הלכתי בדרך רחוקה של שקלא וטריא מעמיקה בסוגיית שני התלמודים וחילופי גירסאות ושינויי פירושים שבהן, כדי להגיע להבחנת המקורות מהם הורכבה משנתנו זו. זה מלמדנו שחקירת המשנה אינה פשוטה וקלה כל עיקר, ושאינן להגיע לוודאות בנוגע לחיבור המשנה על פי ביטויים ולשונות בודדים בלבד. גם בירור הנוסח המקורי של המשנה לא ייתכן על פי השוואות דפוסים וכתבי יד או ציטאטות של ראשונים בלבד, אלא

יש לרדת מקודם לעמקי ההלכות ולאחר עיון מעמיק וחודר בסוגיות התלמודיות הדנות במשניות אלו, יש לקבוע את הנוסח המקורי של המשנה הנידונה.

דף ט

'נשיא שנצטרע מהו, מידחא דחי או מיפטר פטיר' – הרש"ש פרש צדדי הספק [דלא כפרש"י]: האם נשיא שנצטרע אינו אלא נדחה מנישאותו, אבל עדיין נשאר עליו שם נשיאות [כלשון 'טומאה דחוייה בציבור' – ולא הותרה. ע' יומא ו], או שמא מיפטר פטיר – לגמרי מן הנשיאות. (כדרך פירוש זה יש בתוס' רא"ש להלן (יב: ד"ה מידחא) בשם הרמ"ה, אודות ספק הגמרא שם 'מידחא דחי או מיפטר פטר').

'אמר ליה: דילך או דגזא' – הרש"ש כתב לפרש שהספק לא נפשוט, רק אמר לו: ספק זה, משלך הוא או של החכם 'גזא' (ע' יבמות מה:).

'זה קרבן אהרן ובניו – זו באה חובה לו ואין אחרת באה חובה לו. ואימא כי ממעט ליה רחמנא מדלי דלות ומאי ניהו עשירית האיפה, אבל עניות ועשירות לא מעטיה רחמנא' – אעפ"י שאמרנו לעיל שאין הכהן המשוח עני, יכול להיות באקראי שהעני מסיבה כלשהי ועדיין לא הספיקו להעשירו. הלכך שייך למעט דלי דלות אצל כהן משיח, ושייך מקרה לחייבו בעניות. תדע, שהרי להלן בברייתא רבי שמעון מחייב נשיא בעולה ויורד אף בדלי דלות. ומכל מקום אמר ריה"ג לעיל יצא נשיא ומשיח, מאחר ואין דרכם לבוא לידי עניות (מרומי שדה. וכמו שדייקו מלשון רש"י בכריתות (ב: ד"ה משום) 'עניות בנשיא לא שכיחא', אבל שייכת. ע' קה"י ט,ה).

'אשם תלוי, היחיד והנשיא חביבין ומשיח ובית דין פטורין' – ואפשר שכל יחיד ויחיד מביא אשם תלוי עד שיוודע לבית דין החטא, למאן דאמר יחיד שעשה בהוראת בית דין חייב, שהרי כרגע אין כאן חיוב בית דין, והרי זה כשאר ספק אכילת חלב. [וכדרך שכתב הרמב"ם שאם נעלם דבר וחטאו רוב ציבור ונודע החטא לחוטאים ולא לבית דין, מביא כל יחיד ויחיד חטאת, אעפ"י שאם יודע אחר כך לב"ד, יהא דינם בפר. הכא נמי כל עוד לא נודע החטא, חייב כל יחיד ויחיד] (עפ"י חזון איש).

*

והנה לענין הוראות ותקנות, גם בית דין הגדול דבזמן הזה יש לו כל כח ב"ד הגדול שבלשכת הגזית, לבד דיני קרבן וחיוב מיתה לזקן ממרא, אבל איסור זקן ממרא יש, כמפורש בירושלמי פ"ב דע"ז ה"ב שעל היתר השמן שהתירו ר"י נשיאה ובית דינו שהיו זמן רב אחר חורבן בית המקדש, שלא רצה רב לקבל, אמר ליה שמואל דאנא כתב עליך זקן ממרא, והובא בתוס' (ע"ז דף ל"ו ע"א ד"ה אשר), אבל אם כן צריך שיהיה ב"ד, ואחד מהן (= מתנאים שנאמרו ב'בית דין') שיהיה רק לשם שמים כדאיתא ברמב"ם ספכ"ד מסנהדרין על הדין שב"ד בכל מקום ובכל זמן מכין ועונשין הוראת שעה לחזוק הדת, צריך שיהיה לש"ש, ולכאורה מאי שנא מכל המצות שצריך לעסוק בהם אף שלא לשמה – אבל הוא מטעם דשלא לשמה הוא כמו אגרא ושוחד, ודיינא דמקבל אגרא לאו דיינא הוא כדכתבו התוס' בכתובות דף פ"ה...